

מבוא

שבחו של לימוד המשנה כולה בשלמותה

"דתני רבי שמעון בן יוחי העוסק במקרא מידה שאינה מידה, העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שכר, העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו, לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד"¹. ללימוד המשנה — כל ששת הסדרים — הרבה סגולות טובות. הרמב"ם כלל בספרו "משנה תורה היד החזקה" את כל ההלכות כולן לא רק את הלכות שבת ומועדים, לא רק את הלכות אישות וקדושה, את הלכות קנין ומשפטים, אלא גם את הלכות תרומות ומעשרות ויתר מצוות התלויות בארץ שאינן נוהגות בכל עת ובכל מקום, ואף את הלכות המקדש והקרבנות והלכות טהרה, אשר ברובן הגדול אינן נוהגות היום. נכון, "מהרה יבנה בית המקדש"² ואנו צריכים ללמוד גם הלכות אלה כדי שנהיה מוכנים בבוא היום. אבל יתרה מזאת — ההלכה היא בנין כולל, שרק בשלמותו אפשר להכיר את תכנונו וערכו. זה נכון גם לגבי המשנה המכילה את יסודות ההלכה בכללותה. רק כשלומדים את כל ששת הסדרים כולם, ידעו להכיר את רוח ההלכה, שהוא אחד בכולם, הן במצוות שבין אדם למקום, הן במצוות שבין אדם לחברו, שאלו ואלו הן מצוות "דתיות" ממקור אמת אחד, אף שאת האחרונות מיחדת השלכה על החברה האנושית, באשר הן מתוות את יסודות החברה המתוקנת.

"תני בשם רבי נחמיה ... דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר"³ אותו דבר עצמו אפשר לומר גם על דברי חכמינו ז"ל. משנה שהיא סתומה במקומה מתבהר טעמה על ידי משנה במקום אחר. דרוש לימוד כל המשנה כולה, וכך תיהפך תוספת הכמות של החומר הנלמד לתוספת איכות. צריך לכלול גם את סדר קדשים וסדר טהרות, אף כי רק מסכתות אחדות בהן (חולין, בכורות ועוד; גדה, מקואות ועוד) מכילות הלכות, שאפשר לנו לקיימן גם היום, כשהשאר הן בחינת "דרוש וקבל שכר"⁴.

קביעת עתים ללימוד משניות

כל אדם מישראל מצווה ללמוד תורה. "אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם [בעולם האמת] לדין אומרים לו, נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו'"⁵. אינם שואלים אותו: כמה למדת תורה? אלא: "קבעת", האם עשית לך את הלימוד לדבר של קבע. לא לכל אחד יש כוח וזמן להקדיש ללימוד זמן רב בכל יום, אם אין תורתו אומנותו. ללימוד תלמוד דרוש בכל פעם שניגשים אליו מינימום של זמן עד שהלומד נכנס לנושא לימודו. לא כן בלימוד משניות. יחידת הלימוד של משנה אחת היא כל כך מצומצמת, שאף אחד אינו יכול לטעון, כי לא יכול להקציב את הזמן הדרוש ללימוד זה, שלא נשאר לו כוח עבורו. כשהלומד פנוי והכוח ישנו, אפשר גם להעמיק בלימוד של משנה אחת, אבל כשחסרים פנאי וכוח, יכול לעבור עליה ברפרוף, בקיצור ולקוות להגיע אליה שוב וללמוד אותה במחזור הלימוד הבא, להעמיק בפעם שניה את הלימוד ולהבין את תוכן המשנה שקודם נשאר סתום, אולי בעזרת המשניות שלמדן בינתיים. כי הקביעות של לימוד המשנה היום-יומית תשלים במשך הזמן את בנין ההלכה שאתה בונה מאבנים קטנות בודדות, עד שתצרף אותן לבנין השלם. על ידי עצם העובדה שעשית את הלימוד לדבר של קבע, שהתחייבת בפני עצמך ללימוד זה, הוא נעשה לך הרגל שלא תרפה ממנו.

לימוד משניות בארץ ובחוץ-לארץ

ללומדי משניות בארץ הקודש יתרון גדול כלפי יהודי חוץ-לארץ, באשר הם אינם צריכים לעבור את מחסום השפה, שהיא שפת הדיבור השגורה בפיחם. על אף כל ההתפתחות שחלה בספרות ימי הביניים ומזמן תחיית השפה העברית בזמן החדש, העברית שאנו מדברים כאן בארץ מבוססת בעיקרה על שפת החכמים, לא על שפת התנ"ך. בכך טמונה גם סכנה האורבת ללומדי מילים וביטויים רבים השגורים בפינו בשפה היום-יומית שינו את מובנם מכפי שהיה בפי התנאים, אם במעט אם בהרבה, תהליך שהתחיל ונמשך

מאז המעבר משפת התנ"ך לשפת המשנה. גרמה לזה העברת ביטוי ממקורו התנ"כי למשהו אחר שרק דומה לו, או שתוכן הביטוי השתנה במציאות שלנו כלפי המציאות של אז. נדגים זאת בדוגמות אחדות. כשאנו קוראים במשנה על עסקי הבית ודיניו, מצטייר לעינינו מבנה שאנו רגילים לראות אותו כבית ובו חדרים מספר, ואשר לרוב הוא בן קומות אחדות ובכל קומה שוב נמצאים חדרים מספר. לעומת זאת, לפני עיני התנא עומד הבית בעל מרחב מגורים אחד, שבו מתאחדת כל המשפחה לחיים המשותפים, ולעתים משותפים עמהם גם בעלי חיים, השווה: "הכנים תרנגולין לתוך הבית"⁶. אם בונים על בית זה קומה עליונה, היא העליה, היא מהווה יחידה נפרדת שאינה כלולה בבית, השווה: "הבית והעליה של שנים"⁷, *⁷. אם מחלקים את חלל הבית לשנים כגון לחלק קדמי ולחלק אחורי, חלק אחורי זה הוא החדר, השווה: "החדר שלפנים ממנו"⁸. כשהמשנה מדברת על פירות, היא חושבת על דגנים, קטניות וכדו', השווה: "המפקיד פירות... לחטין ולאורז וכו'"⁹, בו בזמן האסוציאציה שלנו היא לפירות האילן, כגון פרי הדר ותפוחים, ואולי תמרים ותאנים. "כלים" סתם הם בשבילנו כלי בית ומטבח או כלי עבודה, במשנה הם בראש וראשונה בגדים של ארג או של עור, להוציא את מסכת כלים שבה מדובר בפירוש על כלי עץ, כלי עצם, כלי חרס, כלי מתכות וכו'. תופעה אחרת אנו פוגשים בשתי המילים "שוק" ו"רחוב", שעבורנו התחלפו במובנם. רחוב העיר¹⁰, במשנה "רחובה של עיר"¹¹, היא הרחבה, הכיכר אשר בו מכנסים את הקהל, והשוק הוא מה שנקרא בפינו הרחוב, השווה: "היה עובר בשוק"¹², שלאורכו מתנהל המסחר הזעיר של צרכי יום-יום. לשם הבנה מלאה של הנאמר במשנה עלינו אם כן להשתחרר ממושגי החיים שאנו רגילים להם היום ולחיות את תנאי החיים של הימים ההם.

התנאים, חכמי המשנה, היו מעורבים בחיים. כשרבי אליעזר אומר: "אף הבונה בית לבנים בשרון לא היה חוזר"¹³, הוא הכיר היטב את תנאי המקום. בית שנבנה מלבני חימר בלתי שרופים בסביבה לחה זאת, עלול שלא יחזיק מעמד זמן רב עד שיתמוטט, ולכן לא נחשב בעיניו לבנין של קבע. ריבוי המשניות המתבססות על "מעשה שהיה" מלמד אותנו, שרגילים היו לבסס את פסקי דינם על העובדות הקיימות בסביבתם ובזמנם. זה בולט גם בהרבה משניות אחרות, ונדון על זה בפרק מיוחד. לכן יכולים גם אנחנו, לעתים

קרובות, להבין משנה לאמיתה רק אם אנו רואים את עצמנו כאילו גם אנחנו חיים בתקופתם ובסביבתם.

הבנת פשט המשנה מתוך שפתה ומתוך הנסיבות שבהן נאמרה

חכמינו ז"ל קבעו כי לשם הבנת המקרא אפשר לפרשו בארבעה פנים: פשט, רמז, דרש, סוד. ראשית עליך לפרש את המקרא בדרך הפשט. רק אחרי הבנת הפשט אתה רשאי לפנות לדרכי פירוש האחרות. זאת גם השיטה הנכונה בפירוש המשנה. תנאי ראשון להבנתה הוא הבנה מלאה של פשטה. בפירושי חתרתי למצוא את פשט המשנה, הן על ידי הבנה נכונה של שפתה, הן על ידי הבנה של נסיבות החיים ואופנים של התנאים המוסרים אותה. במידת האפשר השתמשתי במשנה שנאמרה במקום אחר כדי לפתור משנה שהיא סתומה במקומה, בלי להיזקק לפירוש השואב ממקור אחר שלפעמים אינו הולם את רוח המשנה.

לימוד המשנה במשפחתנו כהמשך מסורת עתיקה של יהודי אשכנז

לימוד משניות כלימוד קבע, היא מסורת עתיקה בקרב יהודי אשכנז¹⁴. בתקנות של החברה קדישא דגמילות חסד בוורמיישא¹⁵ נקבע, שלימוד תורה כאחד משלושת תפקידי החברה — תורה, עבודה וגמילות חסדים — מתקיים בלימוד פרק אחד של משניות בכל יום. כשנתמעטו הדורות ולימוד זה היה קשה לאנשים, החליפו את לימוד המשניות בלימוד הקל יותר בספר "מנורת המאור". לא וויתרו לגמרי על המשניות אלא צמצמו את הלימוד בהן למשנה אחת בכל יום. במשפחתנו שמרו על מסורת זו. אבא זצ"ל¹⁶ התחיל כבר בגיל צעיר מאוד ללמוד משניות כסדרן. ארבעה ימים לפני פטירתו, יומיים אחרי קום מדינת ישראל, והוא חולה וחלש מאוד, סיים את

ששה סדרי משנה בפעם המאה ושמונים. בדרך זו של לימוד משנה המשיך גם עם בניו. אחרי לימודיהם הראשונים בתורה הירבה בלימוד משניות, ורק אחר כך — גם זה בגיל מוקדם — בלימוד גמרא. להתחלת הלימוד בה בחר מסכתא הקרובה להבנת הילד, אצלי היתה זאת מסכת סוכה.

בשעת הצהריים, כשאנחנו הילדים חזרנו מלימודינו בבית הספר, התאספה כל המשפחה לארוחה המשותפת, גם אם היא היתה דלה כמו בימי מלחמת העולם הראשונה. כדי שישמעו בה דברי תורה כדברי רבי שמעון ¹⁷: "שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא" הגהיג אבא זצ"ל ששלושת הבנים, כל אחד ביומו, יאמרו משנה אחת בעל פה. אבא זצ"ל שידע את כל המשנה בעל פה תיקן ובעת הצורך גם עזר, במיוחד אצל הקטן שבנו. בכל ראש חודש קיבלנו כפרס לימוד חמישה פפניג ¹⁸. זמן רב היה "כסף המשנה" זה הכנסתי היחידה כילד. לימוד המשנה בשעת הארוחה בא להוסיף, לא לגרוע, משיעורי המשנה הקבועים פעמים אחדות בשבוע אצל אבא זצ"ל, להם צורפו כתלמידי גוספים חברים בעלי אותה רמת ידיעות כשלנו, שבדרך כלל היו מבורגרים ממנו. זמן קצר אחרי הבר מצוה שלי החלטתי, שהגיע הזמן לא להסתפק יותר בשיעורים אלה אצל אבא זצ"ל, ולהוסיף עליהם עוד לימודים. לכן קבעתי לי בתחילה לחזור על כל המסכתות שכבר למדתי אצל אבא זצ"ל; אחר כך הוספתי, ובסדרים שאת רוב המסכתות שבהם כבר למדתי השלמתי את החסרות. בכ"ב בתמוז התרע"ח התחלתי בלימוד כל ששה סדרי המשנה בלי דילוגים ובלי השמטות. הייתי מסוגל ללימוד זה, בכל זאת היתה חסרה לי עזרתו הרבה של אבא זצ"ל, ולא יכולתי ליהנות מנסיונו הרב והעשיר ומבקיאותו. רק במשך שנים ובעמל רב רכשתי לי בעצמי נסיון ובקיאות. ואמנם, גם בכך יש ברכה, כי מה שרכשת ביגיעה ובעמל רב — שלך הוא באמת. לפעמים יש גם יתרון נוסף בזה, שהנך חפשי למצוא פתרון משלך ושאינך קשור לפירוש המקובל, שמשאיר בעיות שלא נפתרו.

מצאתי לי גם ספר ללימוד בו, שצורתו היתה נוחה להחזיקו בכיס. שנים מעטות לפני כן קיבל אחי הגדול גדליה ז"ל כמתנת בר מצוה ספר משניות עם הפירושים "זרע ישראל" ו"קב ונקי" שאותו בחרתי לי כמתאים. כעבור שנים אחדות, בשנת תרפ"ה, כאשר עמד אחי לעלות לארץ, אמרתי לו שהגיעה

השעה שעלי להפרד מן הספר שהתחבב עלי. על זה ענה לי: רכשת לך כבר את הספר על ידי השימוש התמידי בו, ויהיה לך מתנה כדי שתמשיך גם להבא ללמוד מתוכו. מאז מלווה אותי ספר זה בכל דרכי בחוץ לארץ, בעלייתי ארצה וכאן בארץ, בימים קשים ובימים טובים. אחרי שיסדתי את ביתי בירושלים ושני הבנים הגדולים הגיעו לגיל לימוד משניות, המשכנו במסורת הבית הוותיקה, אמנם בשינוי קל. בארוחת הצהריים המשפחתית למד בכל יום אחד הבנים, חליפות פעם זה ופעם השני משנה אחת, לא בעל פה אלא מתוך הספר. בשכר קביעות זאת הספקנו ללמוד ולסיים הרבה מסכתות, נוסף לשיעורי משנה הקבועים שקיימתי עם הבנים. כשהחל בני השלישי, הצעיר מהם בעשר שנים, לדבר, היתה אחת המילים הראשונות שידע להגיד המילה [מש] "בית". "והחוט המשלש לא במהרה ינתק"¹⁹. הנכדים ממשיכים בהצלחה בלימוד המשנה, וכבר הצטיינו בתחרויות על התואר חתן המשנה. וכפי שפירש רבי ירמיה את דברי הנביא²⁰ "ודברי אשר שמתני בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם"²¹ "תורה מחזרת על אכסניה שלה".

סיכום

הרחבתי את הדיבור לא רק על הסיפוק הנפשי, על התועלת הרוחנית והשכר הטוב שאנו מוצאים בלימוד המשניות; סיפרתי גם על פרטים אישיים של הלימוד בבית. עשיתי זאת לא רק לשבחן של אבא וצ"ל, אלא גם כדי להראות בדוגמה חיה איך אפשר להגשים באופן מעשי לימוד קבוע בתוך המשפחה. ניסיתי גם להראות את הדרכים כיצד להתגבר על מכשולים הטמונים הן בשפת המשניות הן בנסיבות כפי שקיימות היו בתקופת המשנה שהשתנו מאז, ולקרב על ידי זה את המשנה ללב הלומד אותה ולשכלו. אני מקות שעיבודתי תמשוך ללימוד המשנה לומדים חדשים רבים, שעד כה גרתעו בפני הקשיים המדומים והאמיתיים שעומדים לפניהם בלימודיהם, כשעבודתי תעזור להם במאמצייהם לפתור קשיים אלה ולסלול את הדרך להבנת פשט המשנה. אם שכנעתי אותם שראוי להשקיע מאמץ בלימוד — לעתים יותר גדול ולפ-

עמים רק מאמץ קטן — כדי לבוא על ידי התמדה להשגים נכבדים, אם הצלחתי כך אפילו רק במעט בעמלי, באתי על שכרי, להגדיל תורה ולהאדירה.

- 1 ירושלמי שבת פט"ז ה"א; ועיין בבא מציעא דף ל"ג ע"א—ב; מסכת סופרים פרק ט"ו הל' ה'—ו'.
- 2 סוכה דף מ"א ע"א ועוד.
- 3 ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה.
- 4 סנהדרין דף נ"א ע"א, ועוד.
- 5 שבת דף ל"א ע"א.
- 6 בבא בתרא פרק ג' מ"ה.
- 7 בבא מציעא פרק י' מ"א.
- *7 והשווה: גגעים פרק י"ג מ"ג: בית שנראה בו נגע, היתה עליה על גביו נותן את הקורות לעליה, נראה בעליה נותן את הקורות לבית וכו'.
- 8 בבא בתרא פרק ד' מ"א.
- 9 בבא מציעא פרק ג' מ"ז.
- 10 דברים י"ג י"ז.
- 11 תענית פרק ב' מ"א.
- 12 מעשרות פרק ב' מ"א; גטין פרק ג' מ"א.
- 13 סוטה פרק ח' מ"ג.
- 14 ראה גם ההקדמתו של בעל תוספות יום טוב (ר' יום טוב ליפמן הלר) לפירושו למשנה.
- 15 פנקס התקנות והרישומים של החברה קדישא דג"ח וורמיישא, המהדיר הרב אביגדור אונא, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ם.
- 16 אבי זצ"ל, הרב ד"ר יצחק אונא, נולד בשנת תרל"ב (1872) בעיר ווירצבורג (דרום גרמניה), נכד "הרב מווירצבורג" הידוע, ר' יצחק דב הלוי באמבערגער זצ"ל. בשנת תרנ"ח (1898) נתמנה רב ב"קלאוס" (הקדש) על שם ר' אשר למלי בן מוועס ריינגאנום במנהיים (באדן). התחתן עם גרטרוד גיטל ע"ה בת הרב גדליה גויטיין ז"ל בקרלסרוהה (באדן). בשנת תרצ"ה (1935) עלה ארצה והתיישב בירושלים. כאן צורף למורי תורה של קהילת ירושלים. נפטר בשנת תש"ח (1948) והובא לקבר בירושלים. פרטים מלאים על חייו ופעולותיו הענפים מצויים בספר "למען האחדות והיחוד", הוצאת קרית ספר, ירושלים תשל"ה.
- 17 אבות פרק ג' מ"ד.
- 18 בערך שני סנט אמריקאיים.
- 19 קהלת ד' י"ב.
- 20 ישעיה נ"ט כ"א.
- 21 בבא מציעא דף פ"ה ע"א.